

היסטוריה כלכלית מודרנית

מבוסס על הרצאותיו של פרופ' בנימין דה-פריס שנת תשע"ב

שיעור 1

המהפכה התעשייתית:

מארג/מכלול תמורות שהביאו את אנגליה בין השנים 1750-1851 מכלכלה חקלאית מסחרית לכלכלה תעשייתית בהם הכלכלה והחברה נעשות לדומיננטיות.

אנגליה - 1750:

הכלכלה מבוססת על חקלאות. התקופה היא סוף תקופת המרכנתיליזם. אנגליה היא המובילה בעולם בתחומים רבים ויש לה קולוניות רבות. Green England - הנוף מלמעלה הוא ירוק.

אנגליה - 1870:

הכלכלה מבוססת על תעשייה. הקיטור והפחם תופסים מקום של חשיבות. Black England - הנוף מלמעלה שחור (עקב ריבוי מכרות הפחם והתעשייה).

מודל IR (Industrial Revolution)

נסה לבנות מודל גמיש, ולא מתמטי (היכול להכיל טעויות) לתיאור המהפכה התעשייתית:

$$IR = \underbrace{P}_{\text{Past}} + \Delta \left(\underbrace{A}_{\text{Natural Environment Variables: Ports, Rivers, Mines, etc..}} + \underbrace{B_I}_{\text{Necessary Basic Requirements: Agriculture, Transportation, Communication, Commerce, Human Resource, Münchausen factor}} + \underbrace{B_{II}}_{\text{Necessary Further Requirements: Population, Demand, Innovation}} \right)$$

ההתפתחות הכלכלית באה על חשבון האוכל של האנשים. בסוף המאה ה-18 זה התחיל להשתנות. עד אז, הדגש היה על סחר ובדגש על הייצוא.

שיעור 2

במאה ה-18 החקלאות התפתחה והתוצרת החקלאית גדלה. דבר זה הוביל לשיפור והגדלת הבריאות של האוכלוסיה (אוכל בריא זמין יותר), כמו כן הגברת הייצוא של התוצרת החקלאית ע"י הלורדים שלהם היו הקרקעות. החקלאות המתפתחת דרשה כלים (מחרשות, כלי עץ וכו') ונתנה זריקת עידוד לתעשייה.

גורמים המשפיעים על הכלכלה

הון אנוש

דת: עד לבואו של לותר ותנועת הרפורמציה, הנצרות הקתולית הייתה הדת השלטת. הדוקטרינה הקתולית היא לחיות בצניעות ועם דגש על עבודת האל עם עבודת כפיים.

מדע: גלילאו גליליי ואנשי פרקטיקה רבים ממציימים בעזרת המדע מכשירים ותיאוריות שתורמות להתפתחות הכלכלית.

חינוך: שיעור יודעי קרוא וכתוב באנגליה בראשית המאה ה-18 היה הגבוה ביותר עד אז. מערכת החינוך בסקוטלנד טובה בצורה יחסית לשאר המדינות. מדינות מתפתחות עליהן להשקיע בחינוך.

יזמות (אישיות): הצורך להישגיות בחלק מהאנשים (הסקוטים למשל)
"Innovation is most likely to occur when there is a market-demand for it"

שיעור 3

"כל אחד הוא חוליה ב-"כוליות" (whole) הגדולה יותר ולכן לוקח חלק במבנה העולם." Stoa (מלשון הפילוסופים הסטואים, $\pm 50BC$)
טלפורד (± 1810 Telford) "תיעל" את הנהרות באנגליה, סכר ובנה גשרים ושיפר את התובלה דרך המים בעשותו כן. הגברת יכולות השינוע, גרמה להגברת הדרישה עבור חומרי גלם לייצור. דבר זה גרם להאצה דרסטית בהתפתחות (של גרמניה למשל, עם איחוד הנסיכויות ותעשיית הרכב)
עם הדרישה הגוברת לחומרי גלם, עולה גם הצורך בבנקאות מתקדמת יותר, מתן אשראי והלוואות.
באנגליה, המיסוי היה על קרקעות ולא על תעשייה, דבר הגרם לדחיפה לכיוון התעשייה.

II – B (מהנוסחה של IR)

מרכיב האוכלוסיה, הוא בעייתית בכל תקופה. בעולם כולו באותה תקופה חיים כ-800 מיליון איש. בסוף המאה ה-19 היה פיצוץ באוכלוסיה וקצב הגידול באוכלוסיה גדל משמעותית.
מלטוס (± 1795 Malthus) טען שאמצעי המחיייה גדלים בקצב חשבוני בעוד האוכלוסיה גדלה בקצב גדול יותר (הנדסי). מכאן, שיש נקודות "תיקון" דוגמת רעב, מחלות, מלחמות ויבולים גרועים אשר בולמים את קצב גידול האוכלוסייה (Repressive checks).
צ'רלס דיקנס: "Factories replaced a rural hell with urban misery; urban workers were overworked and underfed"

שיעור 4

"ההמצאה החשובה ביותר": מהפכת הברזל.

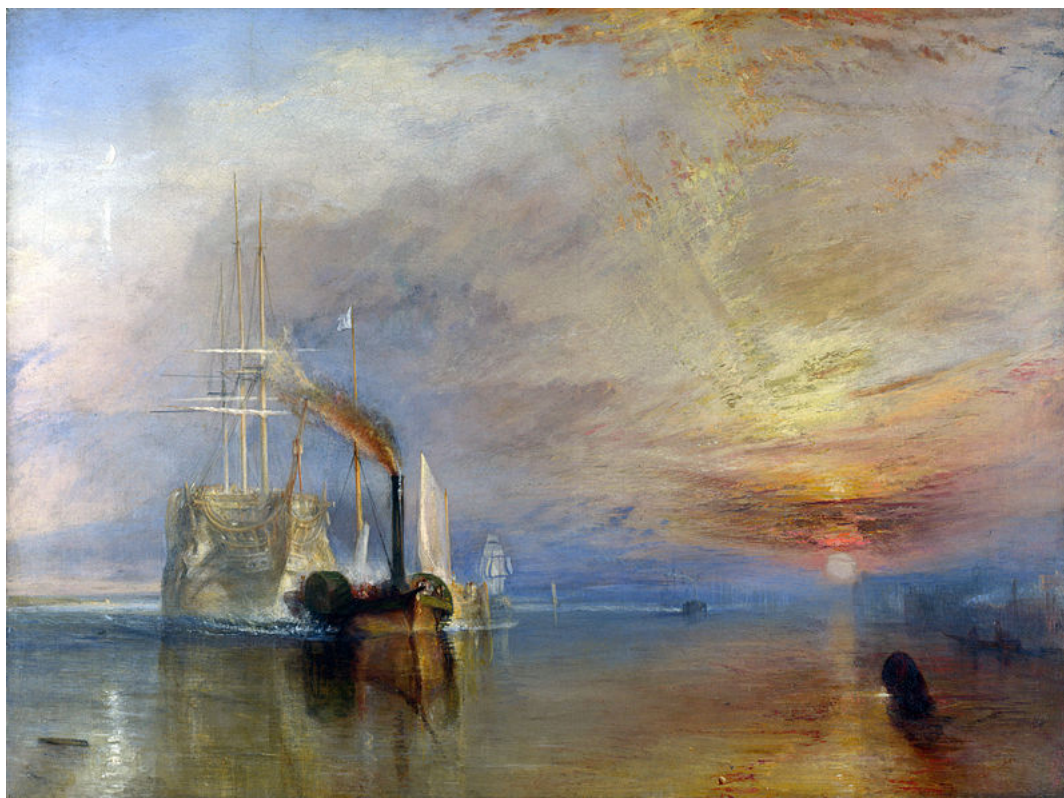
לודיטים

הלודיטים היו קבוצה של פועלים אנגלים בתחילת המאה ה-19 שמחו – לעתים על ידי הריסת מכונות – נגד השינויים שגרמה המהפכה התעשייתית, שינויים שהם חשבו שמאיימים על פרנסתם.
התנועה התפשטה במהירות באנגליה בשנת 1811, כשמפעלי צמר וכותנה רבים נהרסו, עד שממשלת בריטניה דיכאה אותה באכזריות. הלודיטים נפגשו בלילות בשדות שסביב הערים התעשייתיות, כשהם מתאמנים בתמרונים שונים. אזורי ההתפרעות העיקריים היו בנוטינגהמשייר בנובמבר 1811, ואחר כך בנפה המערבית של יורקשייר בתחילת 1812, ובלנקשייר במרץ 1812. קרבות שקולים בין הלודיטים לצבא הבריטי ניטשו בטחנת ברטון במידלסטון, ובטחנת ווסטהוטן, שניהם בלנקשייר. שמועות מאותו הזמן טענו כי סוכנים של הממשל היו מעורבים בגרימת ההתפרעויות והקרבות. שופטים וסוחרי מזון היו למטרות לאיומי רצח ולהתקפות בידי גנרל לוד האנונימי ותומכיו.
"הריסת מכונות" (חבלה תעשייתית) הוגדר כפשע שעונשו מוות, ושבעה עשר אנשים הוצאו להורג ב-1813. רבים אחרים הוגלו לאוסטרליה. במהלך התקופה, היו יותר חיילים בריטים שנלחמו בלודיטים מאשר חיילים שנלחמו בנפוליאון בספרד.

שיעור 5

3 גישות לעידן ההמצאות

- (1) קארל מרקס *k. Markes* (1850) "במהלך מאה השנים האחרונות, הבורגנים המציאו כוחות פרודוקטיביים מאשר כל דורות עבר יחדיו"
- (2) טרנר *Turner* (1830) מצייר ציור על אוניית קרב בשם The Téméraire. הציור מראה אוניית קרב יפיפיה (פאר ועוצמת הדור הקודם) המגיעה לגריטה ע"י אוניית קיטור קטנה ומזהמת (הקידמה).

Turner, J. M. W. - The Fighting Téméraire tugged to her last Berth to be broken

3 סטיוארט J. Stuart Mill (1830) "זה נתון בספק אם כל המצאות המכניות הקלו מעמסתם של בני האדם. הם אפשרו ליותר מהאוכלוסיה לחיות את אותו אורח חיים של רטינה והרגשת מאסר בעוד שאפשרו למס' גובר של יצרנים ואחרים לעשות את הונם"

אפקט יאנוס Janus

מצד אחד אנגליה הייתה מלאת גאווה ופיתחה המצאות רבות, על מנת לקדם את כלכלתה.

Wiener vs. Rubinstein: וינר אמר כי שתי תרבויות היו במלחמה ביניהם. בעוד שהאצולה הייתה מקבלת חינוך טוב בבתי הספר הנבחרים - אוקספורד וקיימברידג, התעשיינים והממציאים היו כבר ברמת השכלה גבוהה. הייתה ריאקציה חמורה של מעמד האצולה מול התרבות התיעושית הצומחת. רובינשטיין היה המתנגד העיקרי לתזה של וינר.

English Culture and the Decline of the Industrial Spirit: The Wiener Debate

His main claim to fame lies with his 1981 book *English Culture and the Decline of the Industrial Spirit: 1850–1980*, which was a concerted attack on the British elite for its indifference to and wariness of industrialism and commercialism. Although the commercial and industrial revolutions originated in England, Wiener blamed a persistent strain in British culture, characterised by wariness of capitalist expansion and yearning for an arcadian rural society, which had prevented England – and Britain as a whole – from fully exploiting the benefits of what it had created. He was particularly scathing about the self-made industrial capitalists of the 19th century who, from the middle of that century onwards, increasingly sent their children to public schools where "the sons of businessmen were looked down upon and science was barely taught".

(read more on Wikipedia)

English Culture has been attacked as selective in its use of evidence and partial in its conclusions; the historians David Edgerton and W. D. Rubinstein have been leading critics of the Wiener thesis. In Edgerton's case, Wiener is simply wrong; the British state and society more generally was remarkably consistent in its technocratic aims and objectives, and in the case of Rubinstein, Wiener is prone to "industrial fetishism", ignoring the true nature of the British economy during the period in which he writes, which is that of a consistently growing service-based economy. A standard criticism of the impressionistic nature of Wiener's work is that it relies heavily on quotations from literary sources and is barren of any quantitative analysis.

נסיגת המהפכה התעשייתית באנגליה

The Decline of Industrial Britain , Dintenfuss, M

באנגליה העובדים במפעלי התעשייה היו יודעים לייצר בפרקטיקה (בפועל) את המוצרים אך לא היו יודעים בתיאוריה איך זה עובד. חוסר ההשכלה הזו השאירה אותם מאחור במירוץ, וגרם להאטת הצמיחה משמעותית ביחס למדינות אחרות.

שיעור 6

מודלים של התפתחות

הסופר הרוסי הנודע, דוסטויבסקי, תמך בתערוכה של האנגלים ואמר שהגלובליזציה זה דבר חיובי המקרב את בני האדם ומביא שלום, בעוד עמיתו הגרמני פרופ' סלוטרדייק (Prof. Sloterdijk) התנגד לדיעה זו.

ישנן 3 רמות בהן מתפתחת התעשייה:

רמה 1: מישהו "ממציא" המצאה ופותח מפעל חדשני בענף כלשהו.

רמה 2: "מיסו" - שלב ביניים, רמה שבה כל הענף מושפע ממפעלים אלו.

רמה 3: רמה ארצית, בה כל הארץ מושפעת מאותם מפעלים.

שלבי ההתפתחות של רוסטוב Rostow's stages of growth

The Rostow's Stages of Growth model is one of the major historical models of economic growth. It was developed by W. W. Rostow. The model postulates that economic growth occurs in five basic stages, of varying length:

Traditional society Preconditions for take-off Take-off Drive to maturity Age of High mass consumption Rostow's model is one of the more structuralist models of economic growth, particularly in comparison with the 'backwardness' model developed by Alexander Gerschenkron, although the two models are not mutually exclusive.

רוסטוב חילק את התפתחות התעשייה לחמישה שלבים, באורך זמן משתנה:

פאזה 1: Traditional society בחברה המסורתית באירופה בימי הביניים המוקדמים, לאנשים אין שאיפה להתקדמות בחייהם ויש השקפה כללית של פאטליזם. אין צורך בהישגיות 'Need for achievement'

פאזה 2: Preconditions for take-off (או Early capitalism) "זינוק". על מנת לשמר את הגידול בצמיחה.

פאזה 3: Take-off שלב המהפכה עצמה (Industrial Revolution)

פאזה 4: Drive to maturity הרחבת הייצור, תאגידים.

פאזה 5: Age of High mass consumption התפתחות שירותים Services, פרסום (לפעמים אף מופרז).

האם יש שלב 6? ITC = Information Technology Communication למרות שלא מצויין במודל, דיברנו על כך שאפשר לאפיין גם שלב שישי להתפתחות.

רוסטוב ציין כי קיום סקטור מוביל, הוא תנאי הכרחי להתפתחות, בו סקטור מוביל זה, מקרין על שאר הסקטורים (קדימה אחורה ולצד) ומשפיע עליהם. (דבר זה מכונה מכפיל - Multiplier). למשל, בענף הזיתים, יש צורך באריזה ושינוע ולכן יש השפעה על סקטורים העוסקים באריזה: כדים ובשינוע (התפתחות ל-"צד").

Backwardness Model

USSR leader Gorbachev once said "If you don't move forward, sooner or later you begin to move backward." The backwardness model is a theory of economic growth created by Alexander Gerschenkron. The model postulates that the more backward an economy is at the outset of economic development, the more likely certain conditions are to occur.

The more backward the economy:

- The more likely intervention by special institutions will be necessary to properly channel physical capital and human capital to industries. Special institutions include banks, as in the moderately backward Germany, or the state, as in the severely backward Russia.
- The greater the emphasis on the production of producer goods than consumer goods.

- The greater the emphasis on capital-intensive production rather than labor-intensive production.
- The greater the scale of production and enterprise.
- The greater the reliance on borrowed rather than indigenous technologies.
- The smaller the role of the agricultural sector as a market for new industries.
- The greater the reliance on productivity growth.

Gerschenkron adamantly refused to define how backwardness could be measured, but alluded to its existence along a northwest-to-southeast axis in Europe during its history, with the United Kingdom at one extreme, being the least backward country at the outset of its economic development, and the Balkan countries and Russia at the other extreme, being the most backward country at the outset of its economic development, and Germany lying somewhere between the two.

Thorstein Veblen's 1915 *Imperial Germany and the Industrial Revolution* is an extended essay comparing the United Kingdom and Germany, and concluding that the slowing of growth in Britain, and the rapid advances in the latter, were due to the "penalty of taking the lead." British industry worked out, in a context of small competing firms, the best ways to produce efficiently. Germany's backwardness gave it an advantage in that the best practice could be adopted in large-scale firms.

The backwardness model is often contrasted with the Rostovian take-off model developed by W.W. Rostow, which presents a more linear and structuralist model of economic growth, planning it out in defined stages. The two models are not mutually exclusive, however, and many countries appear to follow both models rather adequately.

הבדלים בין השקפות

רוסטוב W.W. Rostow: קביעות, דטרמיניזם. נתן את התזה. התיעוש קבוע מראש ע"פ המודל.

קוזניץ' S Kuznets: יחודיות. הביא אנטי-תזה. יש פרמטרים שונים בכל ארץ ואי אפשר לחזות ולמדל זאת מראש.

גרשנקרון Gerschenkron: יחידיות. הציג סינתזה. (שלאחר מכן מוצגת בתור תזה בפני עצמה). התיעוש מתפתח לפי חוקים או נטיות.

שיעור 7

גרשנקרון Gerschenkron, שהציג סינתזה בין תפיסתו של רוסטוב לזו של קוזניץ', מסביר את האנומליות בעזרת סט של חוקים:

חוק הקדימות הגולמית:

1) אנגליה, כחלוצה בתיעוש, ממציאה מכונות כבודות לענפים שונים (לדוג' ענף הטקסטיל). לארצות אחרות יש *NFA* (Need For Achievement), לכן הן לוקחות את המודל הקיים ומשפרות אותו, בעוד אנגליה נשארת מאחור עם המודל הישן.

2) טווייה עולה הרבה כסף, הגרמנים אומרים לעצמם שהם לא ייצרו חוטים, אלא יקנו מאנגליה את החוטים.

3) לא די בזאת שארצות אחרות יכולות לקחת מודל של מוצר קיים ולשפר אותו, קיימת גם "החלשה" פסיכולוגית בארצות מהן לוקחים את ההמצאות, בשל "איבוד הגובה". דבר זה מכונה בשם "השמנה פסיכולוגית".

4) התקדמות איטית מדי לעומת השחקניות האחרות.

5) פחס. האנגלים מצאו דרך לשפר את הפחס שיהיה ברמת בערה טובה יותר. מכיוון שכבר היה להם כמות נכבדה של פחס, המצאה זו לא היוותה השפעה רבה עליהם. לעומת זאת, לגרמניה זה היווה קפיצת מדרגה ושיפור משמעותי, דבר שדחף את גרמניה קדימה והשאיר את אנגליה מאחור.

חוק שני:

כמה שארץ "מפגרת" בצורה יחסית אחרי המובילה (שהיא כזכור, הייתה אנגליה), התיעוש באותה מדינה יצמח בצורה מהירה יותר.

קפיצת הצרדע: שיפור בכמה רמות מעל המתחרים, דבר הנותן יתרון משמעותי למבצע הקפיצה. (קפיצה כזו למשל הייתה במעבר מצילום מסורתי לצילום דיגיטלי. מכיוון ש-Kodak לא השכילה לאמץ את הטכנולוגיה החדשה, היפנים במהרה דחקו אותה לשוליים).

בספרו של קארול לואיס, עליסה בארץ הפלאות, הוא כותב: "כדי להתקדם צריך תמיד לרוץ, אחרת הולכים אחורה". זוהי אלגוריה לקצב ההתפתחות התעשייתית ואימוץ ההמצאות החדשות לחיי היומיום.

ז'ול ורן הוא דוגמה לממצא, בעל חזון, שלא בא מענף התיעוש (אלא מעולם הספרות) אשר חדשנותו וכושר המצאתו נמתחו מעבר לגבולות הענף. מכן אנו מגיעים למסקנה שלא רק באותו ענף נמצאות ההמצאות הקשורות לענף זה.

Toynbee - "מה שכל אחד צריך לעשות הוא לתת מענה פורה לאתגר"

משמעות הדבר, הוא שיש צורך להתקדם ולהתעלות מעבר לפתרון הרגיל, מעבר לנורמה. (לצאת מאזור הנוחות על מנת להתקדם).

עד 1860 - קצב הגידול של אנגליה נעשה לאיטי.

1870 - המהפכה מראה את תוצאותיה. גרמניה עוברת להיות מעל אנגליה באחוז תעשייתה מתוך התעשייה הגלובלית (מ-13 אחוז לגרמניה

ו-35 אחוז לאנגליה, ל-16 אחוז לגרמניה ו-14 אחוז לאנגליה).

שיעור 8

הליגה ההנזיתית הגרמנית

הליגה ההנזיתית הגרמנית 1650-1150 הייתה ארגון אשר לו לא היה תקנון או פקידים נוקשים אשר חיבר סוחרים וערים בגרמניה וסביבתה, ושלט על הסחר בגרמניה ובאירופה.

בכל שנה היה יום אשר רק בו נקבעות החלטות אסטרטגיות. לובק (Lubeck) לדוגמה, היא עיר בה פעלו גילדות אשר התפרשו מעבר לעיר אחת והתחילו לפתח מסחר בינעירוני. הליגה פרקה עצמה (1660 – 1667), לאחר שהגיעו בעצמם למסקנה שאין בהם עוד צורך.

מרכנתיליזם וקאמרליזם באירופה

מרקנטיליזם היא תורה כלכלית הגורסת כי עושר ושגשוג האומה תלוי במידת ההון שצברה וכי הנפח של הסחר העולמי הינו בלתי ניתן לשינוי. האופן הטוב ביותר להגדיל את ההון (שנמדד על ידי כמות מטילי הזהב והכסף) הוא יצירת מאזן מסחרי חיובי, קרי הגדלת הייצוא והקטנת הייבוא. על פי התורה המרקנטיליסטית הממשלה יכולה לממש יעדים אלו באמצעות ניהול מדיניות כלכלית פרוטקציוניסטית: עידוד הייצוא והקטנת הייבוא על ידי מיסוי, מכסים ומכסות. מדיניות כלכלית כזו מכונה בדרך כלל מערכת מרקנטיליסטית.

מרקנטיליזם היה האסכולה השלטת בכלכלה העולמית בראשית העידן המודרני (למך המאה ה-16 ועד למאה ה-18) וחפפה להיווצרות מדינות הלאום. המדיניות המרקנטיליסטית הובילה להתערבות משמעותית של הממשלה בכלכלה ובמהלך תקופה זו גובשה המערכת הקפיטליסטית המודרנית. מבחינה גלובלית המרקנטיליזם היווה גורם ראשון במעלה לפרוץ מלחמות רבות בין המדינות האירופאיות ולמדיניות אימפריאליסטית. מדינות אירופה כבשו בתקופה זו קולוניות רבות בעולם החדש במטרה לנצל את משאביהן (הן הטבעיים והן האנושיים) ונלחמו על השוקים החדשים שנפתחו בפניהן.

קמרליזם (cameralism)

תפיסה כלכלית - המהווה צורה מסוימת של המרקנטיליזם - העוסקת בייצור עושר על ידי המדינה ובשאלה כיצד ישתמשו בעושר זה. השיטה היתה פופולרית במרכז אירופה במאה ה-18 ודגלה בפיתוח תעשייתי מקומי ובסיפוק עצמי של צרכים כלכליים ולא בפיתוח סחר בינלאומי ומושבות.

גבולות רבים של מכס בין מדינות אירופה, הגבילו סחר חוץ ומנעו התפתחות של הכלכלה, דבר שהשפיע ישירות על צרפת ואף על גרמניה.

פרידריך ליסט עודד כוחות פרוגרסיביים, דגל בסחר חופשי ואף הציע לאחד גבולות המכס עם ארה"ב.

אדם סמית' גם שאף לסחר חופשי וליברלי ברמה הגלובלית.

Zollverein-Custom Union(1833)

The Zollverein, or German Customs Union, was a coalition of German states formed to manage customs and economic policies within their territories. Established in 1818, the original union cemented economic ties between the various Prussian and Hohenzollern territories, and ensured economic contact between the non-contiguous holdings of the Hohenzollern family, which was also the ruling family of Prussia. It expanded between 1820 to 1866 to include most of the German states. Austria was excluded because of its highly protected industry; this economic exclusion exacerbated the Austro-Prussian rivalry for dominance in central Europe, particularly in the 1850s and 1860s. With the founding of the North German Confederation in 1866, the Zollverein included approximately 425,000 square kilometres, and had produced economic agreements with non-German states like Sweden and Luxembourg.

Historians have seen three Prussian goals: as a political tool to eliminate Austrian influence in Germany; as a way to improve the economies; and to strengthen Germany against potential French aggression while reducing the economic independence of smaller states.[1] The Customs Union created a larger market for German-made farm and handicraft products and promoted commercial unification under fiscally sound economic parameters. While the Union sought to limit trade and commercial barriers between and among member states, it continued to uphold the protectionist barriers with outsiders.

תרומת הכימיה להתפתחות תעשייה

תעשיית הצבעים התפתחה רבות תודות לפיתוחים כימיים, כגון הוצאת הצבע האדום וחומרי הלבנה כימיים.

חומרי נפץ התפתחו תודות לכימיה, דבר שאפשר עבודה מהירה יותר במכרות פחם, וזירוז פעולת הכרייה.

הלודיסם - התנגדות כוחנית לשינוי ולהתפתחות הייצור.²

The Luddites were a social movement of 19th-century English textile artisans who protested – often by destroying mechanized looms – against the changes produced by the Industrial Revolution, that replaced them with less-skilled, low-wage labour, and which they felt were leaving them without work and changing their way of life. Eric Hobsbawm called machine wrecking: "collective bargaining by riot". It had been used in Britain since the Restoration as, due to the scattering of manufactories throughout different regions, large-scale strikes were impractical. The movement was named after Ned Ludd, a youth who had allegedly smashed two stocking frames thirty years earlier, and whose name had become emblematic of machine destroyers.

96	1770 – 1772	
100	1778 – 1782	
106	1788 – 1792	
103	1808 – 1812	המדינות קבעו שיעורי מס "מחנכים". (בשיעור הולך ויורד).שכר העבודה באנגליה לא עלה בצורה משמעותית:
101	1820 – 1832	
133	1840 – 1852	

למעמד הפועלים יש מספיק כסף בשביל לאכול וזהו.

סוציאליסטים אוטופיסטים (מלשון אוטופיה - לא קיים).קופלנד - זנח את המפעל שלו ושיפר את איכות החיים של הפועלים שלו עד שפשט את הרגל. באבן - רצה לקדם את המצב של הפועלים בצרפת - ערפו בשל כך את ראשו. עוד אוטופיסטים לדוג': אואן, לואי בלאן.

Utopian Socialism is a term used to define the first currents of modern socialist thought as exemplified by the work of Saint-Simon, Charles Fourier, and Robert Owen, which inspired Karl Marx and other early socialists. However, visions of imaginary ideal societies, which competed with revolutionary social-democratic movements, were viewed as not being grounded in the material conditions of society and as reactionary. Although it is technically possible for any set of ideas or any person living at any time in history to be a utopian socialist, the term is most often applied to those socialists who lived in the first quarter of the 19th century who were ascribed the label "utopian" by later socialists as a negative term, in order to imply naivete and dismiss their ideas as fanciful or unrealistic.

¹הזכר בשיעור: בעת האחרונה, התל"ג של סין צומח בשיעור גבוה מאוד (כ-10% בשנה).
²דיברנו על הלודיסטים גם בשיעור 4